

Zeta király arany hamvvedrének nyomában

Udvarhelyszék északkeleti részében, a Nagy-Küküllő völgyében fekvő Zetelaka községtől 5 km-re, Zetaváralja mögött, a Déság hegyének vagy Vár dombjának is nevezett magas hegyen állt egykoron Zete vagy Zéta vára. A vár romantikus történetíróink tollának köszönhetően elhíresült, hiszen építésének idejét a hun-magyar mondakörrel hozták kapcsolatba, s a pogány magyarok egyik végvárának tekintették.

Zetelaka község – melynek határán a vár áll – „nevezetét” Benkő József egészen a szkitákig vezette vissza. Mint írja: „Zéta vagy Zota (régii helyesírással Sita, Senta) a legrégebbi férfinév a schytháknál, sőt a hunoknál és a székeleknyél is, mivel Abaris, a schyta bölcselő a hun-avar nemzetségből, Senta atyától származott” (Benkő József: *Transsylvania specialis. Erdély földje és népe*. II. Buk.–Kv., 1999. 59.).

A közelmúltban még úgy véltük/vélték, hogy a „Zete-vára” alak Orbán Balázs munkájában jelentkezik első ízben, illetve széles körben ismert művének köszönhetően ragadt rá a várra véglegesen ez az elnevezés (Ferenczi Géza: *Zete-váráról*. In: *Lapok Erdély múltjából*. Székelyudvarhely, 2002. 78-79.). Nos, ez így nem igaz, e névalak jóval korábbi irományokban is előfordul már.

A historizáló homoródszentpéteri Cseke József, egykori főkörmányszéki kancellista, akit a *Csiki Székely Krónika* egyik lehetséges „szerzőjeként” tart számon a vonatkozó szakirodalom, *Az Erdélyben levő rejtett kincsekről* címet viselő, 1785-ben írt művében már ott szerepel *Zethavára*, a

Bondavára, Budvára társaságában.

Cseke egy másik kéziratos munkájában (amelyet Orbán Balázs fellelhetőként említ a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtárban) azt írja, hogy a Zetha vagy Zitha nép azonos a régi írónál előforduló agathirsokkal (helyesen: agathürszok, Herodotosz által említett ókori nép, amelyet a kutatók többsége Erdély szkita kori lakosságával azonosít). Szerinte e – mindig Székelyföldön lakott – „nemzetnek” nevet adó királya Zeta volt; neki volt lakhelye Zeta vára. A várban fényes királyi palotája volt, s halálakor oda is temettetett el. Hamvait egy márványoszlopra illesztett, arany hamvvederbe helyezték el. Szerinte ugyancsak e várban temettetett el Attila fia, a Hadas Irnák is. A vár föld alatti részében vannak elrejtve a Zitha vagy Sitha nemzet történeti kőtáblái stb.

Cseke 1833-ban írt háromkötetes munkájában, amelynek címe *Scithia vagy Seth Hellye*, egy újabb ábrándos „nevezet”-magyarázattal állt elő. Ezúttal egészen Ádám és Éva, Káin és Ábel után született harmadik fiág jutott el, „hajmeresztő etimológiával” azt bizonygatva, hogy Zete vára = Seth

vára... (*Csiki Székely Krónika*. Szerk. György Attila. Csíkszereda, 2000. 117.)

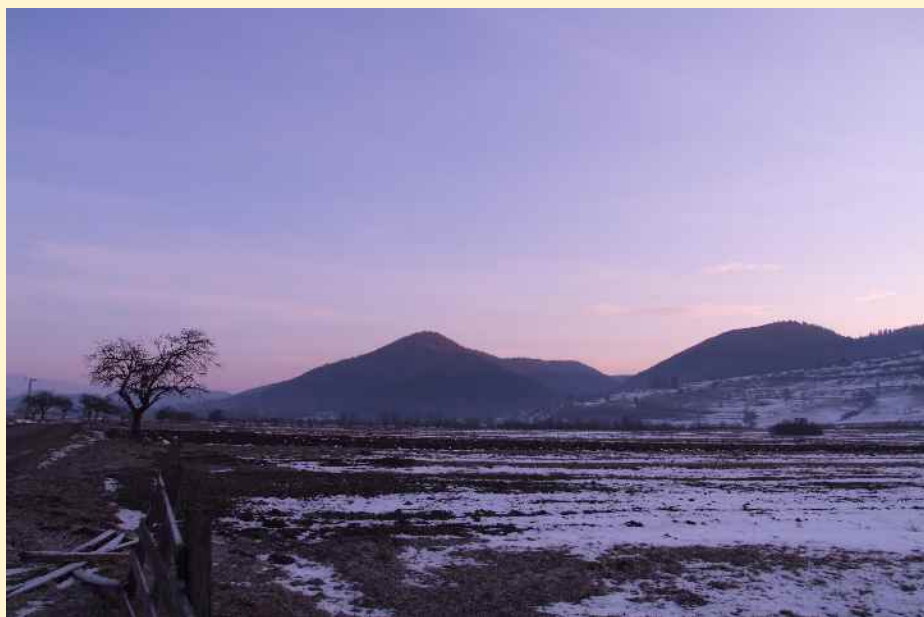
A *Csiki Székely Krónika* szerint Uopour Sándor főrabonban testvére volt Zete. „Ennek lakhelye volt – írja Aranka György 1797-ben, a magyarázó 43. sz. jegyzetében –, amint ma nevezetük: Zete vára, mely a Küküllő martyára napnyugotra néző orrán állott egy magas bércznek; éppen ott, ahol napnyugatról a Küküllő s napkeletről a Déság vize sebesen egybeszakadnak. – A két víz megásván a hegynek, melynek orrán a vár állott, gyökerét, a hegy orra ugyan leszakadott, de a granit kőszikla, melylyen hajdan a vár állott, most is messzére látszik, és ha éjjel rajta tüzet csinálnak, Budvárába jól meg lehet látni, és viszont. A megmaradott orra a hegynek ma is Zete várának és Déság várának is hivattatik, a reája nyúló hosszú hegyről, mely Déság hátának nevezetük.”

(*Csiki Székely Krónika*. Csíkszereda, 2000. 30.)

A fentiek hatására a XIX. század folyamán egy-egy író tollán újabb – a várhoz kapcsolt – regék születtek, amelyekből manapság nehéz kihámozni, hogy mennyi bennük a „nemzeti romantika”, illetve a helyi mendemonda (*Száva F., Hétilap*, 1853. 64. sz., Kőváry László: *Zetevára*. In: *Száz történelmi rege*. Kv., 1857. Egy Zeta várához csatolt népmondát Szász Gerő *Költemények* című munkájában is fellelhetünk.). Orbán Balásznak az alábbi változatot mesélte el „a vár-fok sziklájára ült” vezetője: „Zeta büszke úr volt, a pogány hitben megátalkodott, az ősök vallásához rendületlenül ragaszkodó hatalmas vezér, parancsnoka azon harcznokoknak, kik az itt alattunk elterülő Cselő völgyében feküdt fényes városban laktak. A büszke, rettegett vezér e magas hegyoromra épített magának bevehetetlen várat, ott ült aranytól ragyogó palotájában, tündér szépségű két leánya arany hímet vart (arannyal hímet), mikor keresztény hitet felvett fia fehér tántos lovon jelent meg atyja előtt, s inté, hogy térjen át a keresztény hitre, mert ha nem, Isten büntetése fogja érni.

»Hadur az én védistenem s új jövevény istened haragját kinevetem« – monda Zeta, de a káromló szóra a föld megrendült, a vár Zetával és leányaival együtt elsüllyedt, míg istenben hívő fia minden bántódás nélkül ugratott le a várfokról, s ott egy alatt lévő sziklában még most is mutatják a ló patkóinak bemélyült nyomait.

Deság dombja Zetelaka felől

Régészeti leletek Zete várából

Székely Zoltán: *Zetevára.*

Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum
1946. évi ásatásáról.

Sepsiszentgyörgy, 1949.

Zetának a várral együtt elsüllyedt roppant kincsei voltak, s most minden 7-ik évben Szt.-György napkor megnyílnak a hegynek vasajtai. [...]

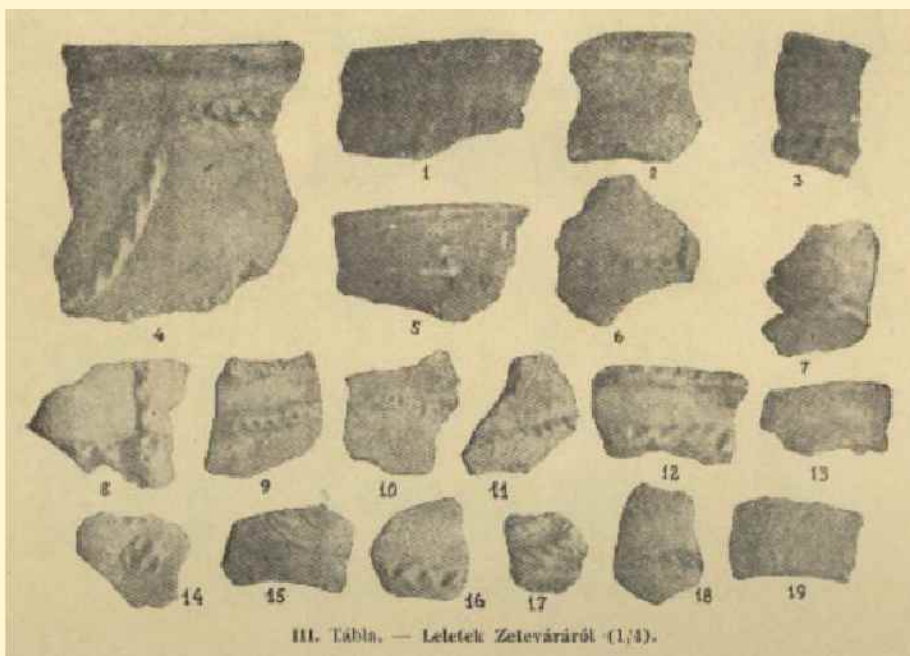
A vár romjait személyesen először Orbán Balázs vizsgálta meg a XIX. század derekán. Megfigyeléseit a következőkben foglalta össze: „E várnak jelenleg csekély maradványa van, falakat semmi, csak is az összeomlott falak behantolt gátonya észlelhető, mely körtve alakban vette körül a hegynek ily alakú fennlapját, kerekded vastagabb fele északnak, hegyes vége délnak van fordítva. Északi oldala lévén azon pont, mely a Dezsákhegyét a többi hegyekkel összekötő hegynyakon leginkább megközelíthető volt; ezen oldal megerősítésére is volt a legfőbb figyelem fordítva, azért itt hármassal fal övezte azoknak megfelelő sánczokkal, midőn a függőleges hegyromra fektetett s ekként természetileg is elég erős többi oldalak, csak is egy fallal voltak erősítve.

Az e falak által körített beltér csak is 220 lépés kerületű, s ekként Zetavára csekély terjedelmű sásfészek volt, mely csak erős fekvése által bírt jelentőséggel. Egy bemélyülést a falak vonalán kívül a vár kútjának tartanak, a közelében lévő terecskét vár kertjének nevezik...”

Orbán Balázst követően Téglás Gábor, majd Jakab Elek foglalkozott Zete várával. Az újabb kor román kutatói közül J. Marțian és C. Daicoviciu. Az utóbbi személyesen is átkutatta a vár romjait, s „vizsgálódásai alapján Zetevárát a székelyföldi dák várak csoportjába sorolta.”

1944-ben a vár területén a magyar honvédség erősítési munkálatokat végzett. Siklót, valamint katonai raktárakat építettek a tetőn. Az építkezések alkalmával a vár belterületén „a kultúrréteget megbolygatták, a földet kitermelték, csak a hegycsúcs szélén körbefutó, valamint az északi oldalon húzódó hármassal sáncvonulat maradt aránylag bolygatatlanul.”

Zetevára régészeti feltárását a Székely Nemzeti Múzeum vezetősége 1946-ban vette tervbe. Az ásatás Udvarhely vármegye akkori vezetője, Szilágyi Ignác hathatós támogatásával meg is valósult. A munkálatokban Horváth

József (székelyudvarhelyi Református Kollégium) és Molnár István (székelykeresztúri Unitárius Gimnázium) tanárok vezetésével mindkét intézet tanulói részt vettek önkéntes munkásokként. A zetevári ásatásról Székely Zoltán 1949-ben közölte jelentését (*Zetevára. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1946. évi ásatásáról.* Sepsiszentgyörgy, 1949). Ebből megtudhatjuk, hogy a vár alaprajza tojásdad alakú, a megmunkálatlan kövekből sárral összerakott falának vastagsága pedig 1,8 m volt. Az ásatás folyamán előkerült kerámialeleteket három csoportba lehet sorolni: 1. finom iszapolású, téglaszínű, korongon készült, jó kiegészítésű, vörös festéssel ellátott edényperemek; 2. finom iszapolású, sötétszürke, korongon készült edénytöredékek; 3. durva iszapolású, kézzel készített, ujjbenyomással, illetve ujjbenyomásos szalagdísszel díszített edénytöredékek. Az edények kisebb része kelta importáru, nagyobb része helyi készítésű, amelyeknek analógiáit megtaláljuk más késő vaskori telepeken is (pl. Csíkzsögöd). Az ásatás során több hamvasztásos urnatemetkezés is előkerült. Az urnák nagy részének – a megégett csontokon és hamun kívül – egyedüli melléklete egy-egy kettős kúp vagy gomb alakú agyag orsókarika vagy orsógyűrű (pereszlen) volt. A temetkezés ujjbenyomással díszített egyik urnájának melléklete volt az ásatás egyetlen fémtárgya: egy 6 cm nagyságú és 1 mm vastagságú, hajlított fejű bronztű. Zeta király márványoszlopra illesztett arany hamvedere nem került elő. A

hamvasztásos temetkezések urnái durva iszapolású, kézzel készített edények voltak (egyébként is az erdélyi szkíta sírok mindcsontvázak).

Székely Zoltán és Ferenczi Géza szerint a régészeti kutatások során felszínre került leletek alapján Zetevára a Kr. e. I. és a Kr. u. I. századok között emelt dák fellegrvár volt. Dácia római uralom alá való jutásakor a birodalom határain kívül maradt, így egyelőre megmenekült a pusztulástól. Ferenczi Géza szerint használati ideje azonban „nem sokkal élte túl Dácia meghódításának az idejét: a Kr. u. 145-ben lezajlott és a római Dáciát kelet felől éppen vidékünkön keresztülhaladó szabad dák támadások visszaverése után a rómaiak elpusztították, bár továbbra is a birodalom határain kívülre esett.” A rómaiak Dácia provincia határvédelme (limes), illetve a Nagy-Küküllő völgyének lezárására Székelyudvarhelyen, a mai Csonkavár helyén építettek egy álló tábor.

Az enyészetnek indult várról a XII-XIII. század fordulóján ide telepedett, Zetelakát is megalapító székely ősök kései utódai nem sokat tudtak. Mindaddig, míg a XIX. században itt-ott megjelent „helyi mondákat” nem olvasták róla.

Mihály János

